

MIECZYŚLAW BARCIK (*Kraków*)

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO W LATACH 1939—1954

W ponad pięćdziesięcioletniej działalności krakowskiego Wydziału Teologicznego Błogosławionej Królowej Jadwigi ostatnie piętnastolecie stanowiło niewielki ułamek czasowy, jakże jednak wypełniony tragicznymi i bolesnymi wydarzeniami. Ten ostatni okres egzystencji Wydziału Teologicznego w ramach struktury organizacyjno-naukowej Uniwersytetu Jagiellońskiego dzieli się wyraźnie na czas wojny i okupacji hitlerowskiej oraz na czas pokoju i (pozornej — jak się okazało) stabilizacji — w obu przypadkach dla Wydziału bardzo niepomyślny.

I

Zaczął się we wrześniu 1939 r. Zdradzona w walce o utrzymanie niepodległego bytu Polska przegrała wojnę, a to oznaczało bardzo bolesne doświadczenia. Okupanci uderzyli niemal natychmiast bezlitośnie przede wszystkim w najmocniejszy filar polskiego ducha — elitę intelektualną, a zwłaszcza w jej najbardziej świadomą i wykształconą warstwę, zajmującą się profesjonalnie nauką, przez nauczanie zaś kształtującą świadomość narodową polską. W szczególności księża profesorowie narażeni byli podwójnie: cierpieli od oprawców nie tylko jako przedstawiciele znienawidzonej przez nich nauki i kultury polskiej, lecz również jako kapłani katoliccy.

W planach okupanta niemieckiego Uniwersytet krakowski wraz z Wydziałem Teologicznym — jako niewzruszony bastion polskości i strażnik polskiej tradycji kulturalno-narodowej — został skazany na totalne zniszczenie. Zaczął się więc wcześniej planowe rozgrabianie, często bezmyślne niszczenie mienia uniwersyteckiego — kosztownej aparatury naukowej i sprzętów, literatury fachowej, także budynków — a najgorsze, że najeźdźca najwyraźniej dążył do zupełnego wyniszczenia uniwersyteckiej kadry naukowej.

* Poniższy tekst jest poszerzoną wersją wykładu, wygłoszonego 11 stycznia 1995 r. w katedrze wawelskiej w 598. rocznicę założenia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Ogromnie bolesny cios wymierzył okupant niemiecki w dniu 6 listopada 1939 r., kiedy to gestapo, dowodzone przez oberstumbannführera Brunona Müllera, podstępnie aresztowało 183 osoby, w tym 155 pracowników naukowych Uniwersytetu; zawezwanym pragnął przedstawić — jak oszukańczo oświadczył — „stosunek Rzeszy niemieckiej i narodowego socjalizmu do spraw nauki i uniwersytetów”, a skończyło się, jak wiadomo, na „Aktion gegen Universitätsprofessoren”, znaną szerzej jako „Sonderaktion Krakau”. Motywy tego okrutnego czynu wykrętnie uzasadniano antyniemieckim nastawieniem Uniwersytetu Jagiellońskiego w przeszłości i współcześnie.

Wśród aresztowanych i zesłanych do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen pod Berlinem znalazło się aż 10 wykładowców w sutannach (ośmiu profesorów, jeden zastępca profesora, jeden docent); byli to: Józef Archutowski, Antoni Bystrzonowski, aktualny dziekan Wydziału Tadeusz Glemma, Józef Kaczmarczyk, Tadeusz Kruszyński, Jan Krzemieniecki, Konstanty Michalski, Marian Michalski, Jan Salamucha i Władysław Wicher. W obozie więziono księży profesorów w osobnym, „księżowskim” bloku. W nim przeżywali do dnia 8 lutego 1940 r. trzymiesięczny obozowy koszmar, doznając terroru fizycznego i upokorzenia moralnego. Księża Marian Michalski i Jan Salamucha przewiezieni stamtąd 13 grudnia 1940 r. do obozu koncentracyjnego w Dachau pod Monachium, cierpieli niemalże o rok dłużej, bo aż do 4 stycznia 1941 r.

Zwolnienie więźniów z obozu wymuszone zostało na centralnych władzach niemieckich — usiłujących wówczas zachować jeszcze pewne pozory ludzkiego oblicza — przez liczne naciski opinii cywilizowanego świata, zwłaszcza wskutek licznych interwencji kół dyplomatycznych i niektórych instytucji oraz indywidualnych zabiegów różnych autorytetów naukowych i moralnych, także Kościoła katolickiego.

Niebawem do grona aresztowanych dołączył także ks. Marian Morawski SJ, zastępca profesora dogmatyki szczegółowej (aresztowany 10 XI 1939), i ks. Józef Rychlicki, wykładowca katechetyki (aresztowany 9 XI 1939 i więziony do 20 VI 1940 w Wiśniczu), nieco później również ks. Andrzej Mytkowicz, wykładowca chrześcijańskiej nauki społecznej (więziony od 18 IV do 11 IX 1940 w Krakowie).

Uwięzienie teologicznego zespołu nauczającego spowodowało rozbitcie Wydziału Teologicznego UJ — łącznie z resztą Uniwersytetu — i uniemożliwiło dalszą jego działalność. Wszakże zabrakło aż 10 księży profesorów (na ogólną liczbę 12 czynnych na katedrach teologicznych profesorów lub zastępców profesorów), ponadto jednego docenta i jednego wykładowcy. Wydział nie mógł więc nadal prowadzić jawnego kształcenia studentów, które podjął wcześniej w dniu 2 października 1939 r. Księża profesorowie rozpoczęli wtedy regularne wykłady teologiczne w gmachu Metropolitalnego Seminarium Duchownego, przy ulicy Podzamcze. W nim bowiem znalazł Wydział zastępcze pomieszczenie — podobnie jak podczas I wojny światowej — za wiedzą i zgodą władz akademickich Uniwersytetu oraz z woli metropolity krakowskiego Adama Stefana Sapiehy. Wydział bowiem nie został dopuszczony

do zajmowanych dotychczas lokali w Collegium Novum UJ i w gmachu Towarzystwa Ubezpieczeń „Floriana”, przy ulicy Basztowej 8. W tej tragicznej sytuacji kształcenie przyszłych kapłanów musiały przejąć całkowicie seminaria duchowne diecezjalne lub zakonne.

Zorganizowane oddzielnie *studia domestica* kształtowały w ponad pięcioletnim okresie wojennym nie tylko formację duchową, lecz również intelektualną i naukową swoich wychowanków. I pomimo różnorodnych przeciwności wojny, wykładowcy w poszczególnych seminariach duchownych starali się nie obniżać poziomu nauczania. Przełożeni troszczyli się o odpowiedni program, tak że „plan wykładów zatrzymano mimo wszystko uniwersytecki, a konieczne zmiany przeprowadzano zawsze tylko w porozumieniu z dziekanem Wydziału” — ks. prof. Tadeuszem Glemmą.

Kraków spotkał o tyle „szczęśliwszy los”, że nie został przyłączony do Rzeszy niemieckiej, ale wszedł w skład tzw. Generalnej Guberni, a to stwarzało nieco lepsze możliwości działania niż w reszcie okupowanych ziem polskich. W tej części Polski władze niemieckie stosowały metodę powolnej likwidacji polskich instytucji kościelnych. Okupant niemiecki, uderzając raz po raz boleśnie w działające na tym terytorium seminaria diecezjalne, nie odważył się jednak gwałtownie ich zlikwidować, gdyż liczył się przynajmniej do pewnego stopnia z głosem sprzeciwu metropolity Adama Stefana Sapiehy, wspomaganego w tym działaniu przez pozostałych biskupów ordynariuszy.

Władze niemieckie bardzo utrudniały nauczanie we wszystkich bez wyjątku seminariach duchownych na terenie Generalnej Guberni. Zasadnicze uderzenie nadeszło w rozporządzeniu z dnia 5 listopada 1940 r. Godząc się tymczasowo na działalność seminariów duchownych, a nawet na przyjmowanie do nich kleryków ze seminariów zlikwidowanych na ziemiach polskich, przyłączonych do Rzeszy niemieckiej, zabroniono jednak przyjmowania na pierwszy kurs kandydatów bez matury, co przy zamknięciu szkół średnich zapowiadało zanik tych zakładów teologicznych w przyszłości. W wydanej 13 lutego 1941 r. decyzji władze okupacyjne posunęły się nawet do tego, że całkowicie zakazały przyjmowania jakichkolwiek kandydatów. Zakaz ten utrzymywały w mocy do końca swych rządów w Krakowie. Żądały również przedkładania do zatwierdzenia planów wykładów, domagając się przy tym ograniczenia kształcenia „tylko do ascetycznego przygotowania kleryków do święceń”, przeciw czemu biskupi stanowczo zaprotestowali i absolutnie nie chcieli się zgodzić na ten warunek, ponieważ to obniżyłoby bardzo poziom nauczania w seminariach.

Wojenne losy metropolitalnego seminarium krakowskiego zaczęły się w dniu 8 listopada 1939 r. zajęciem gmachu na siedzibę esesowskiej straży zamkowej. Umieszczono więc czwarty i piąty kurs kleryków w pałacu arcybiskupim, przy ulicy Franciszkańskiej, a młodsze roczniki w diecezjalnym Domu katolickim (gmach dzisiejszej Filharmonii). Wyrzuceni stamtąd 9 grudnia 1941 r. przenieśli się do pałacowych pomieszczeń arcybiskupich.

W seminarium krakowskim liczba alumnów obniżała się nieustannie, kształtując się w poszczególnych latach następująco:

1939/40 — 112 alumnów
 1940/41 — 95 alumnów
 1941/42 — 48 alumnów
 1942/43 — 47 alumnów
 1943/44 — 27 alumnów
 1944/45 — 34 alumnów.

Obowiązywał pięcioletni program nauczania. Kandydaci do świeceń kapłańskich, żeby je otrzymać, musieli wysłuchać ściśle określonych wykładów i złożyć z pomyślnym wynikiem wymagane na zakończenie poszczególnych kursów egzaminy z przewidzianych w programie przedmiotów naukowych. Wykładano zgodnie z konstytucją *Deus scientiarum Dominus* (24 V 1931) wszystkie przedmioty główne i pomocnicze, a nawet specjalne. Alumn otrzymywał więc wiedzę teologiczną, której wymagano od studentów akademickich wydziałów teologicznych.

Krakowskim Metropolitalnym Seminarium Duchownym kierowali wówczas przełożeni: od 8 września 1939 r. do 1 czerwca 1944 r. ks. Jan Piwowarczyk jako rektor; od 1940 r. ks. Władysław Długosz jako wicerektor; od 1940 r. ks. Kazimierz Kłósak jako prefekt; od 3 października 1939 r. ks. Józef Rozwadowski jako ojciec duchowny. Przedmioty podstawowe i uzupełniające wykładali:

Przedmiot nauczania	Lata nauczania — wykładowca
Filozofia chrześcijańska	1939—1945 ks. Kazimierz Kłósak ks. Franciszek Śleziona CM
Teologia dogmatyczna	1939—1945 ks. Eugeniusz Florkowski ks. Ignacy Różycki
Teologia moralna	1939—1945 ks. Tadeusz Kurowski ks. Józef Rozwadowski
Teologia pastoralna i homilektyka	1939—1945 ks. Ferdynand Machay ks. Władysław Długosz
Pismo św. Nowego Testamentu	1939—1945 ks. Eugeniusz Król
Pismo św. Starego Testamentu	1939—1945 ks. Jan Mazerski SDB 1941— o. Efrek Gliški OP
Prawo kanoniczne	1939—1945 ks. Piotr Bober
Historia Kościoła	ks. Bolesław Przybyszewski
Historia sztuki kościelnej	ks. Marian Siedlecki
Liturgika pastoralna	ks. Kazimierz Figlewicz 1941—1945 ks. Julian Groblicki
Katechetyka i pedagogika	ks. Stanisław Mazanek
Chrześcijańska nauka społeczna	ks. Jan Piwowarczyk
Medycyna pastoralna	Adam Kramarzyński
Zasady wymowy (z ćwiczeniami)	Juliusz Osterwa
Język hebrajski (z ćwiczeniami)	o. Efrek Gliški OP
Język łaciński (z ćwiczeniami)	Jakub Zachemski

Seminarium krakowskie przeżywało bardzo ciężkie doświadczenia. Represjom okupanta poddany został rektor ks. Jan Piwowarczyk. Aresztowany 26 października 1941 r. przebywał w więzieniu na Montelupich do 8 stycznia 1942 r., a zwolniony został wskutek starań abpa Adama

Sapiehy. Aresztowany z nim kleryk Wojciech Kufel przeszedł przez więzienie na Montelupich i zginął w obozie w Oświęcimiu 23 lub 26 marca 1942 r. Z więzieniem na Montelupich zapoznał się również Eugeniusz Dębicki, aresztowany 29 lipca 1941 r. w Dębicy, zmarły w dniu 23 marca 1942 r. w Oświęcimiu. Za kolportaż prasy podziemnej dostał się do więzienia na Montelupich Jan Filipek, który zakończył życie 10 lutego 1942 r. w Oświęcimiu.

Z archidiecezjalnym seminarium krakowskim związały swoje potajemne *studia domestica* niektóre zakony i zgromadzenia zakonne, jak np. kanonicy regularni i zmartwychwstańcy, którzy co pewien czas wysyłali swych kleryków do seminarium krakowskiego w celu sprawdzenia wyników nabytej wiedzy. Inni znowu, jak dominikanie, kapucyni, franciszkanie, misjonarze, salezianie i salwatorianie prowadzili własne regularne konspiracyjne nauczanie, mimo że zakonnikom zabroniono prowadzić seminaria zakonne. Musieli więc ukrywać swoje nauczanie, bo gestapo dokonywało rewizji i często przeprowadzało dochodzenia, zakończone parokrotnie aresztowaniem wykładowców i kleryków zakonnych.

Ukryte *studium domesticum* urządzili salwatorianie w kolegium krakowskim na Zakrzówku. Kierował nim po wyjściu z obozu do 1943 r. profesor UJ ks. Józef Archutowski. Ponadto wykładali w nim od 1940 r. niektórzy księża profesorowie uniwersyteccy: ks. Józef Archutowski — Pismo św. Starego Testamentu; o. Atanazy Fic OP, następnie o. Efrek Gliński OP — Pismo św. Nowego Testamentu; ks. Jan Krzemieniecki — prawo kanoniczne; ks. Aleksander Usowicz CM — filozofię. Oprócz nich wygłaszał sporadycznie wykłady z historii Kościoła bp Michał Godlewski.

W nieustannej obawie przed całkowitą likwidacją prowadziło nauczanie Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie. Usuwane aż czterokrotnie w ciągu wojny z nakazu władz okupacyjnych z zajmowanych pomieszczeń, nie poddawało się biernie przeciwnościom losu, ale zawsze szczęśliwie znajdowało zastęczy lokal. Wyrzucone bardzo wcześnie, bo już 2 listopada 1939 r. z własnego budynku, przy ulicy Bernardyńskiej 3, w którym zagnieździło się gestapo, korzystało odtąd częstochowskie studium seminaryjne z gościnnych pomieszczeń, nawet nieco dłużej niż trwała okrutna wojna (do 14 IV 1946), najpierw w klasztorze Ojców Bernardynów i częściowo w seminarium arcybiskupim krakowskim, potem kolejno w Katolickim Domu Akademickim przy placu Jabłonowskich 1, w klasztorze Ojców Paulinów na Skałce i w sąsiednim klasztorze Ojców Augustianów, pod koniec wojny w klasztorze Sióstr Duchaczek przy ulicy Szpitalnej 12. Pomimo jednak braku stałego pomieszczenia i tych ciągłych przeprowadzek, a także wielkich trudności aprowizacyjnych, seminarium częstochowskie nie zaprzestało nauczania. Żeby ono nie zanikło, zabiegał o to bezustannie rządcą diecezji częstochowskiej bp Teodor Kubina, a pomagał mu w tym skutecznie metropolita krakowski abp Adam Stefan Sapieha.

Seminarium częstochowskim kierowali przełożeni: do sierpnia 1944 r. ks. Stanisław Czajka jako rektor; ks. Józef Chwistecki jako prefekt i od

1944 r. wicerektor zarządzający seminarium; ks. Julian Nowak jako prokurator (ekonom); ks. Jan Domarańczyk jako ojciec duchowny. Wykłady prowadzili:

Przedmiot nauczania	Lata nauczania — wykładowca
Filozofia chrześcijańska (psychologia, logika, kryteriologia, kosmologia)	1939—1943 ks. Aleksander Usowicz CM
Filozofia chrześcijańska (metafizyka, teodycea, historia filozofii)	1939—1943 ks. Franciszek Ślężona CM
Teologia dogmatyczna	1939—1945 ks. Eugeniusz Florkowski ks. Ignacy Różycki
Teologia fundamentalna	1939—1943 ks. Eugeniusz Florkowski
Teologia moralna	1939—1941 ks. Tadeusz Kurowski ks. Józef Rozwadowski 1941—1945 ks. Gerard Domagała o. Ludwik Żołnierczyk OFM Cap.
Teologia pastoralna i homiletyka	1939—1945 ks. Ferdynand Machay
Teologia ascetyczna	1939—1945 ks. Jan Domarańczyk
Wstęp ogólny do Pisma św	1939—1941 ks. Jan Mazerski SDB 1941—1942 ks. Józef Wiejaczka CM 1943—1944 o. Efrem Gliński OP
Pismo św. Starego Testamentu	1939—1941 ks. Jan Mazerski SDB 1941—1943 ks. O. Anastazy Fic OP 1943—1944 o. Efrem Gliński OP
Pismo św. Nowego Testamentu	1939—1945 ks. Józef Wiejaczka CM
Archeologia biblijna	1940—1943 ks. Julian Nowak
Prawo kanoniczne	1939—1943 ks. Stanisław Czajka 1943—1945 ks. Władysław Stawinoga CM
Historia Kościoła powszechnego	1939—1940 ks. Józef Chwistecki 1941—1942 "
Historia Kościoła w Polsce	1939—1940 ks. Julian Nowak
Historia sztuki kościelnej	1939—1943 ks. Marcin Siedlecki 1943—1944 ks. Bolesław Przybyszewski
Liturgika (z przygotowaniem liturgicznymi)	1939—1945 ks. Józef Chwistecki ks. Józef Domaradzki
Katechetyka i pedagogika	1939—1945 ks. Stanisław Mazanek
Chrześcijańska nauka społeczna	1944—1945 ks. Jan Piwowarczyk
Medycyna pastoralna	1941—1945 Adam Kramarzyński.
Śpiew gregoriański	1939—1945 ks. Józef Weisman CM
Zasady wymowy (z ćwiczeniami)	1939—1943 Juliusz Osterwa 1943—1944 Bronisław Romaniszyn
Język hebrajski (z ćwiczeniami)	1939—1941 ks. Jan Mazerski SDB 1941—1944 o. Efrem Gliński OP
Język grecki (z ćwiczeniami)	1939—1942 Jakub Zachemski
Język łaciński (z ćwiczeniami)	1939—1945 Jakub Zachemski
Języki obce nowożytne (z ćwiczeniami)	1939—1943 ks. Stanisław Czajka

W trosce o rozszerzenie wiedzy alumnów częstochowskich, zapraszali przełożeni do seminarium z okolicznościowymi odczytami znanych teologów krakowskich. I tak np. bp Michał Godlewski wygłosił w dniu 3 czerwca

1943 r. referat: *Stosunki między Piusem VII a Napoleonem I*; ojcowie benedyktyni z Tyńca wygłosili kilka referatów na tematy liturgiczne, a J. Andrasz SJ odczyt poświęcony stuleciu istnienia Apostolstwa Modlitwy.

W latach okupacji niemieckiej 62 wychowanków seminarium częstochowskiego otrzymało święcenia kapłańskie, ale niestety 3 z nich nie doczekało wolności. Najwcześniej zginął ks. Stefan Szał, zagłodzony 20 lutego 1942 r. w obozie w Oświęcimiu. Aresztowany został w dniu 20 listopada 1941 r. z powodu związków z konspiracyjną organizacją „Biały Orzeł” Więziony najpierw w Lublińcu, musiał ciężko pracować przy robotach ziemnych, następnie przeżywał katusze w obozie oświęcimskim. W tym obozie zginął również w dniu 1 grudnia 1944 r. ks. Adam Janowski, aresztowany pod zarzutem utrzymywania kontaktów i współpracy z partyzantami. Niedługo przed zakończeniem wojny, 6 stycznia 1945 r., zmarł Paweł Kupny. Wolności nie doczekał także kleryk częstochowski Kazimierz Gordon. Spędzającego wakacje w rodzinnych stronach, w województwie pomorskim, dosięgła bomba niemiecka w pierwszych dniach tragicznego września 1939 r.

W najtrudniejszej sytuacji — w porównaniu z innymi słuchaczami Uniwersytetu Jagiellońskiego — znaleźli się niewątpliwie studenci śląscy, zarówno z diecezji katowickiej, jak i z terytorium administracji apostolskiej Śląska zaolziańskiego. Sytuację ich pogorszyło i bardzo skomplikowało przyłączenie tych prastarych ziem polskich do Rzeszy niemieckiej. Pociągnęło to za sobą określone skutki polityczne i prawno-państwowe, a w ślad za nimi administracyjno-policyjne; tak więc faktycznie wbrew swojej woli stali się oni od 26 października 1939 r. obywatelami państwa niemieckiego, z bardzo przykrymi konsekwencjami wpływającymi z tego faktu.

Bezpośrednia przyczyna, która skutecznie uniemożliwiła Ślązakom studia w Krakowie, spowodowana została tym, że gmach śląskiego seminarium duchownego zajęły władze niemieckie, umieszczając w nim komendanturę policji porządkowej (schupo). Utraciwszy mieszkanie i jedyne oparcie w Krakowie, klerycy śląscy zgromadzili się na wezwanie swojej władzy biskupiej w Katowicach. Alumni czwartego rocznika uniwersyteckich studiów krakowskich, w liczbie 30, po odbyciu w katowickiej kurii biskupiej parotygodniowych tajnych kursów teologicznych, odebrali w listopadzie i grudniu 1939 r. święcenia kapłańskie z rąk ordynariusza katowickiego, bpa Stanisława Adamskiego. Alumni zaś trzeciego, drugiego i pierwszego rocznika krakowskiego oraz nowo wstępujący kandydaci do kapłaństwa musieli indywidualnie szukać możliwości dalszego kształcenia. Większość spośród nich znalazła je w seminarium duchownym w Widnawie, przynależnym do archidiecezji wrocławskiej, nieliczni w Sankt Pölten, Salzburgu i Linzu w Austrii, także w Fuldzie na terenie niemieckiej Hesji. Józef Myrda udał się nawet do Hiszpanii, a Leon Misiuda na Węgry. Tylko paru spośród nich udało się podjąć studia w kraju ojczystym (w seminariach krakowskim i sandomierskim). Żeby dalej się kształcić, nieraz zmieniali uczelnię, a chcąc uniknąć aresztowania lub powołania w szeregi armii nieprzyjacielskiej, musieli się ukrywać.

Ale nieliczni tylko mieli szczęście. Zaciągani więc wbrew swojej woli do armii niemieckiej musieli służyć jako sanitariusze, rzadziej jako kapelani wojskowi, albo co najgorsze, walczyć i ginąć za obcą sprawę na bojowym froncie zachodnim lub wschodnim. Jeżeli któryś z nich dostał się do niewoli alianckiej, ten zwykle wstępował do armii polskiej walczącej na Zachodzie. Przymus służenia w armii okupacyjnej spowodował w sercu i sumieniu niejednego studenta-alumna śląskiego, myślącego i czującego po polsku, prawdziwy dramat. A ci nieliczni narodowości niemieckiej czuli zapewne podobnie, chociaż może z innego powodu.

Nie obeszło się niestety bez aresztowań i więzień, zsyłek do obozów, a także śmiertelnych wyroków. Niemiecka „ręka sprawiedliwości” dosięgła trzech śląskich studentów teologii UJ i jednego alumna z Widnawy. O szczęściu mógł mówić tylko Maksymilian Goszyc, gdyż po prawie półrocznym przetrzymywaniu w obozach koncentracyjnych w Sachsenhausen i Dachau został zwolniony 31 maja 1941 r. Udręki obozowej nie przeżył Antoni Kawka, aresztowany 15 IV 1940 r. i rozstrzelany 13 czerwca 1942 r. Alumn z Widnawy Karol Sosna, aresztowany 16 III 1943 r., zginął na szubienicy w Mostach na Zaolziu 26 października 1943 r., po brutalnym śledztwie prowadzonym w więzieniu w Cieszynie i Mysłowicach. Niemiecka ręka zabiła również Joachima Gürtlera. Aresztowany we wrześniu 1941 r. pod zarzutem organizowania pomocy charytatywnej dla wdów i sierot polskich, więźniów i skazańców, i więziony z tego powodu w Katowicach i Mysłowicach, na mocy wyroku sądu okręgowego z 17 lipca 1942 r. został ścięty toporem katowskim 3 grudnia 1942 r. w więzieniu w Katowicach.

Z powodu — wydanego przez władze niemieckie 13 lutego 1941 r. i utrzymanego w mocy do końca wojny — zakazu przyjmowania kleryków na kurs pierwszy do seminariów duchownych na terenach tzw. Generalnej Guberni, rozwinęły się studia ukryte jako forma tajnych kompletów teologicznych. Prowadzone *extra muros* seminarium metropolitalnego krakowskiego, instytucjonalnie zostały z nim ściśle związane. Decydujący się na studia tajne kandydaci mieszkali w domach rodzinnych lub przebywali na plebaniach jako sekretarze kancelaryjni. Żądany materiał naukowy danego przedmiotu teologicznego przerabiali i przyswajali samodzielnie, a obowiązujące egzaminy zdawali u aktualnych wykładowców seminarium, niekiedy także u uniwersyteckich księży profesorów. Na uniwersyteckich kompletach teologicznych studiowali potajemnie: Andrzej Baziński, Kazimierz Borowy, Władysław Majda, Jan Sidelko, Kazimierz Suder, Karol Targosz, Karol Wojtyła, Stanisław Kościelny, Ryszard Walczyński, Franciszek Konieczny, Stanisław Starowieyski, Jan Grabiec, Tadeusz Ryłko, Antoni Siuda, Mieczysław Małiński, Stanisław Kozicki (zginął 8 IV 1945 w Kasince Małej, powiat limanowski), Stefan Terankiewicz (aresztowany, zginął w Niemczech) i Szczęsny Feliks Zachuta (skazany na śmierć około 30 V 1944, zginął w publicznej egzekucji).

Wydział Teologiczny UJ, kierując się przyzwoleniem Ministerstwa Oświaty i Senatu Akademickiego UJ, uchwałą Rady Wydziału z 16 lutego

1945 r. i następnymi uchwałami potwierdził i zaliczył odbywane w czasach wojny studia teologiczne do absolutorium, uznając je za uniwersyteckie. Zezwolono na tej podstawie o ubieganie się o dyplom magistra teologii UJ nie tylko wychowankom i alumnom seminariów diecezjalnych krakowskiego i częstochowskiego, lecz także zakonnym. Uznawano również studia odbywane w teologicznych instytucjach naukowo-wychowawczych i seminariach pozakrakowskich, także zagranicznych.

Księża profesorowie krakowskiego Wydziału Teologicznego „skazani jakby na przymusową bezczynność”, gdyż wskutek wyraźnego zakazu władzy niemieckiej pozbawieni możliwości jawnego kształcenia studentów teologii, nie usunęli się wszakże w cień wojennych i okupacyjnych wydarzeń, ale nie zważając na ciągłą groźbę ponownego aresztowania, włączali się w patriotyczną działalność tajną lub jawną, jaką prowadził w swej obronie naród polski.

Wierni powołaniu nie zaprzestali pracować naukowo, mimo tych przeciwności, jakie przynosiła okrutna wojna. Niektórzy spośród nich włączywszy się w nurt tajnego nauczania, kształcili młodzież. I tak np. ks. prof. Jan Krzemieniecki wykładał na tajnym Wydziale Prawa UJ; w Warszawie na tajnych kompletach uniwersyteckich wykładali ks. Jan Salamucha i ks. Józef Archutowski; na konspiracyjnych kursach gimnazjalnych i licealnych uczyli księża: Eugeniusz Król, Władysław Wicher, Tadeusz Kruszyński, Marian Michalski i Józef Rozwadowski; w szkołach zawodowych uczył ks. Józef Rychlicki.

Ks. Władysław Wicher i ks. Marian Michalski, widząc wielkie udrczenie nękanej wojną ludności, współdziałali z organizacjami charytatywnymi i opiekuńczymi i organizowali dla najuboższych pomoc materialną. Ks. Jan Rychlicki wspomagał materialnie młodzież, umożliwiając jej pobyt i naukę w Krakowie.

Znaleźli się także obrońcy ojczyzny. Ks. Jan Salamucha bronił we wrześniu 1939 r. stolicy, a jako kapelan wojskowy brał udział w powstaniu warszawskim. Ks. Józef Archutowski współdziałał z ruchem oporu i tajnymi organizacjami patriotycznymi. Przyczynił się m.in. do uwolnienia aresztowanego przez Niemców lektora UJ, Henryka Bernarda ze szpitala więziennego w Warszawie.

Wojna bardzo boleśnie uszczupliła grono nauczające Wydziału krakowskiego. Utracił on bezpowrotnie wielu spośród czynnych profesorów, docentów i lektorów, „i to przeważnie takich, którzy po ludzku sądząc, [...] mogli długie jeszcze lata pracować dla dobra nauki polskiej” Niektórzy z nich zmarli śmiercią naturalną, pozostali zginęli lub zostali w obozach zagłady zamęczeni: ks. Tadeusz Gromnicki, honorowy profesor prawa kanonicznego, zmarł w Krakowie 17 grudnia 1939 r.; ks. Marian Morawski SJ, zastępca profesora teologii dogmatycznej szczegółowej, zamęczony w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu 9 września 1940 r.; ks. Franciszek Śmidoda CM, docent historii Kościoła w Polsce, zmarł w Krakowie 14 kwietnia 1944 r.; ks. Władysław Grzelak, profesor teologii fundamentalnej, zmarł w Krakowie

2 czerwca 1944 r.; ks. Jan Salamucha, profesor filozofii chrześcijańskiej, zamordowany przez wojskowy oddział ukraiński podczas powstania warszawskiego 11 sierpnia 1944 r.; ks. Józef Archutowski, profesor Pisma św. Starego Testamentu, zginął podczas powstania warszawskiego 31 sierpnia 1944 r.; ks. Jan Mazerski SDB, lektor języka hebrajskiego, zginął podczas powstania warszawskiego 31 sierpnia 1944 r. Zmarli również dwaj byli docenci Wydziału: o. Atanazy Fic OP, docent studium biblijnego Starego Testamentu, zginął w czasie bombardowania we Lwowie 2 listopada 1943 r.; ks. Franciszek Gołba, tytułarny profesor nadzwyczajny egzegetyki Starego Testamentu i języków semickich, zmarł w Bachowicach 18 stycznia 1944 r. Wydział utracił również ks. Witolda Klimkiewicza, doktora św. teologii UJ, który w przyszłości pragnął się na nim habilitować i wykładać historię Kościoła polskiego. Zamordowany został w komorze gazowej w obozie koncentracyjnym w Dachau 12 października 1942 r.

Z grona naukowego Wydziału ubyłoby ponadto dwóch docentów filozofii chrześcijańskiej, a to ks. Andrzej Krzesiński i o. Józef Innocenty Bocheński OP, którzy opuścili kraj ojczysty, bo nie chcieli się znaleźć pod wroga okupacją, czując zagrożenie. Odwołany (31 lipca 1939) opuścił z żalem Polskę przybysz z Francji — ks. Piotr David, wykładowca liturgiki.

II

Uwolnienie Krakowa w dniach 18 i 19 stycznia 1945 r. od okupanta spod znaku swastyki pozwoliło Uniwersytetowi i jego Wydziałowi Teologicznemu wrócić do zajęć nauczycielskich i naukowo-badawczych. Wydział w bardzo uszczuplonym gronie naukowym, ale z wielkim zapałem przystąpił natychmiast do wznowienia przerwanej gwałtownie w 1939 r. działalności. Nadszedł wreszcie upragniony czas pokoju, czas zblizniania i usuwania skutków zniszczeń wojennych.

Zaistniałe po 1944 r. warunki polityczne w Polsce pod każdym względem różniły się od tych sprzed 1939 r. Narzucona wbrew woli społeczeństwa polskiego „władza ludowa”, usuwając całkowicie z wszystkich dziedzin życia publicznego wszelkie formy samorządności, pragnęła decydować za wszystkich o wszystkim. Za parawanem „demokracji ludowej” kryło się przygotowanie do pełnej sowietyzacji życia w Polsce. W tworzonej siłą pięści i kłamstwa rzeczywistości społecznej „postęp” oznaczał obalenie wartości moralnych i absolutyzację władzy państwowej, a „nauka” nic innego jak prymitywną wiarę w zaklęcia narzucanej ideologii i światopoglądu materialistycznego.

W tej sytuacji bardzo trudne stało się położenie uniwersyteckich studiów teologicznych. W nowej rzeczywistości ustrojowej państwa „demokracji ludowej” rozbudowa organizacyjno-instytucjonalna Wydziału krakowskiego okazała się zupełnie niemożliwa. Zaistniały początkowo pewien stan normalności, po 1948 r. wyraźnie się zmienił. Nadciągało realne niebezpieczeństwo likwidacji. Oznaki tej groźby przejawiały się w niemal całkowitym lekcewa-

zeniu potrzeb Wydziału, a nawet w utrudnianiu pełnienia przez niego statutowych obowiązków, gdyż odpowiedzialne za to Ministerstwo Oświaty, a następnie Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego obcinało wydatki na wykłady, uparczywie odmawiało zatwierdzania habilitacji i mianowania profesorów na katedry.

Wbrew tym zaprogramowanym ogólnie przeciwnościom Wydział Teologiczny UJ rzetelnie wypełniał nałożone na niego obowiązki kształcenia studentów i obowiązki względem nauki. Podstawową jednostką naukowo-organizacyjną w działalności Wydziału stanowiła katedra i ściśle z nią związane seminarium. Każde posiadało własną bibliotekę i w nim koncentrowała się działalność naukowo-badawcza, odbywało się naukowe doskonalenie studentów w danej gałęzi wiedzy teologicznej. W organizacji wewnętrznej Wydziału do końca jego działalności w Uniwersytecie Jagiellońskim nie nastąpiły zasadnicze zmiany strukturalne w układzie katedr i seminariów, a jedynie czysto normatywne (1 XII 1950 formalnie ustanowiono katedry, znosząc seminaria).

W latach 1945—1954 Wydział Teologiczny UJ posiadał 12 katedr i seminariów. Kierowali nimi kolejno:

1. I Katedra i Seminarium Filozofii Chrześcijańskiej
— ks. Konstanty Michalski CM (zm. 6 VIII 1947)
— ks. Aleksander Usowicz CM
2. II Katedra i Seminarium Filozofii Chrześcijańskiej
— ks. Konstanty Michalski CM (zm. 6 VIII 1947)
— ks. Kazimierz Klósak
3. Katedra i Seminarium Historii Kościoła Powszechnego
— ks. bp Michał Godlewski (do 31 XII 1948)
— ks. Teofil Długosz
4. Katedra i Seminarium Historii Kościoła w Polsce
— ks. Tadeusz Glemma
5. Katedra i Seminarium Prawa Kanonicznego
— ks. Jan Krzemieniecki
6. Katedra i Seminarium Studium Biblijnego Starego Testamentu
— ks. Eugeniusz Król (do 30 IX 1945)
— ks. Aleksy Klawek
7. Katedra i Seminarium Nauk Biblijnych Nowego Testamentu
— ks. Józef Kaczmarczyk (do 31 XII 1948)
— ks. Piotr Stach (do 31 VIII 1953)
— ks. Władysław Smereka
8. Katedra i Seminarium Teologii Fundamentalnej
— ks. Eugeniusz Florkowski (do 31 VIII 1945)
— ks. Marian Michalski
9. Katedra i Seminarium Dogmatyki Szczegółowej
— ks. Ignacy Różycki
10. Katedra i Seminarium Historii Dogmatów i Patrologii
— ks. Marian Michalski (do 31 VIII 1945)

— ks. Eugeniusz Florkowski

11. Katedra i Seminarium Teologii Moralnej

— ks. Władysław Wicher

12. Katedra i Seminarium Teologii Pastoralnej

— ks. Antoni Bystrzonowski (do 31 XII 1948)

— potem do końca bez oficjalnego kierownika.

Ponadto Wydział posiadał od 1 grudnia 1945 r. stałą docenturę historii sztuki kościelnej, obsadzoną przez ks. Tadeusza Kruszyńskiego, oraz obsadzoną przejściowo przez ks. Eugeniusza Króla docenturę nauk biblijnych Nowego Testamentu.

Wydział Teologiczny UJ dążył usilnie do rozbudowy strukturalno-naukowej; uważał za niezbędne pomnożenie katedr profesorskich i zwiększenie ilości wykładanych przedmiotów, nie tylko teologicznych, uzasadniając to koniecznością wprowadzenia — zawieszono w 1939 r. — sześcioletniego programu nauczania, a to w celu „jak najlepszego wykształcenia i przygotowania duchownych do pracy” przede wszystkim duszpasterskiej, ale i naukowej. Niestety wszelkie jego starania i troski, idące w tym kierunku, trafiały na nieprzejednany upór Ministerstwa Oświaty. Uporczywie ignorowało lub odrzucało ono wszelkie postulatywne wnioski, nie licząc się przy tym z żadnymi argumentami Wydziału.

Ministerstwo Oświaty decyzją wydaną przez Włodzimierza Michajłowa (15 XI 1948) nie wyraziło zgody na zorganizowanie wydziałowego Studium Społeczno-Charytatywnego, którego celem miało być „rozwijanie badań naukowych w dziedzinie społeczno-charytatywnej” i „systematyczne kształcenie pracowników dla placówek charytatywnych” Wcześniej Michajłow odrzucił prośbę Wydziału o przywrócenie katedry historii sztuki kościelnej i liturgiki, tłumacząc odmowę najbezczelniej jak mógł, że „badania naukowe z zakresu historii sztuki wymagają studiów i przygotowania odmiennego od tego, jakie dają wydziały teologiczne” Wydział czynił także starania o utworzenie katedry pedagogiki chrześcijańskiej i katechetyki oraz katedry historii literatury kaznodziejskiej.

Na krakowskim Wydziale odbywali regularne studia nie tylko alumni seminarium duchownego krakowskiego, również katowickiego (śląskiego) i częstochowskiego, przejściowo także z archidiecezji wrocławskiej i administracji apostolskiej Śląska Opolskiego, ponadto klerycy salwatorianie i ze zgromadzenia księży misjonarzy, rzadziej z innych zakonów. Ilość studentów nieustannie wzrastała (przynajmniej do roku 1950/51) i w poszczególnych latach akademickich kształtowała się następująco:

1945 — 114 studentów	1949/50 — 478 studentów
1945/46 — 207 studentów	1950/51 — 476 studentów
1946/47 — 269 studentów	1951/52 — 456 studentów
1947/48 — 347 studentów	1952/53 — 389 studentów
1948/49 — 441 studentów	1953/54 — 343 studentów

Ze względu na cenzus wykształcenia, wymagany od kandydatów na studia teologiczne, Wydział krakowski należał do tych fakultetów, które przyj-

mowały absolwentów szkół średnich, a nie jak Wydział Teologii Katolickiej UW czy Wydział Teologiczny KUL i Wydział Prawa Kanonicznego KUL, na które przyjmowano w zasadzie absolwentów seminariów duchownych, właściwie księży, którzy pragnęli uzupełnić lub pogłębić seminaryjne studia kapłańskie. Wydział krakowski spełniał zatem jakby rolę seminarium duchownego, przygotowując kandydatów do kapłaństwa. Rada Wydziału Teologicznego UJ mogła uznać i nieraz uznawała studia odbyte w innym zakładzie teologicznym (seminarium duchownym, bądź instytucie teologicznej) za równorzędne uniwersyteckiemu, umożliwiając przez to zdobycie magisterium nie tylko swoim wychowankom.

Uniwersyteckie studia teologiczne w Krakowie, oparte na rozporządzeniu Ministra WRiOP z 8 lutego 1928 r., trwały regulaminowo pięć lat akademickich (dziesięć semestrów). Zawieszono w 1939 r. sześciolletni kurs studiów, nie udało się w 1946 r. Wydziałowi zaprowadzić wskutek braku zgody Ministerstwa Oświaty. Obowiązujący program nauczania do roku 1954 nie uległ zasadniczym zmianom. Składał się więc z kursu filozofii chrześcijańskiej i przedmiotów wprowadzających, studium teologii właściwej oraz przedmiotów pobocznych; wzbogacały je przejściowo — nie z winy Wydziału, że tylko przejściowo — przedmioty praktyczne, zupełnie nieteologiczne, jak nauka spółdzielczości i nauka rolnictwa z niektórymi gałęziami nauk gospodarczych. Wykłady przedmiotów obowiązkowych uzupełniano, w miarę możliwości, monograficznymi. Naukowe przygotowanie zdobywali studenci na dowolnie obranym, ale obowiązkowym seminarium, które prowadzili kierownicy wszystkich katedr w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Studia w zasadzie należało zakończyć dyplomem magistra teologii. Pewna część kończących studia alumnów rezygnowała jednak z jego zdobycia. W latach 1945—1954 Wydział przyznał i wydał 902 dyplomy magisterskie. Dyplomy uzyskiwali nie tylko odbywający regularne studia teologiczne alumni seminarium diecezjalnego krakowskiego, śląskiego (katowickiego) i częstochowskiego, lecz również bardzo często sięgali po nie księża, kończący seminaria diecezjalne, mające siedzibę poza Krakowem, jak np. tarnowskie, sandomierskie, kieleckie, bądź też zakonnicy kończący *studia domestica* zakonne. Otrzymało je również 14 absolwentów świeckich. Żeby uzyskać magisterium, student powinien napisać i przedstawić odpowiednią rozprawę naukową z dowolnie obranego przedmiotu teologicznego, wykładanego na Wydziale. Powinien wykazać w niej znajomość metody naukowej i opanowania materiału danego przedmiotu.

Liczni kandydaci ubiegali się w Krakowie o laury doktorskie. Że tak licznie, decydowało o tym parę powodów. Z jednej strony nauka teologiczna odrabiała ponad pięcioletnie zaległości, które spowodowała wojna, przy czym ilość fakultetów teologicznych zmniejszyła się w Polsce, gdyż zabrakło wileńskiego i lwowskiego, a po roku 1948 odpadła również praktycznie możliwość studiów za granicą. Najważniejszą przyczynę widziano jednak chyba w tym, że od 1949 r. nad Wydziałem wisiała odczuwalna groźba likwidacji, a to powodowało zwiększony napływ doktorantów. W latach 1945—1954 Wy-

dział krakowski wypromował aż 188 doktorów św. teologii i nostryfikował trzy dyplomy uczelni zagranicznych. Dwóch wśród tych doktorów to osoby nieduchowne. Nigdy przedtem w tak krótkim okresie Wydział nie udzielił aż tylu doktoratów; np. w latach 1918—1939 wypromował tylko 39 doktorów.

Wydział zadbał o własne wydawnictwa. Działalność naukowa tak dalece się ożywiła, iż pomimo przeciwności — bo w 1946 r. ustanowiono państwowy urząd cenzorski, od którego zależał nawet przydział papieru — podjął druk serii wydawniczej *Rozprawy Wydziału Teologicznego UJ*, a od roku 1948 wydawał dwa czasopisma naukowe: ogólnoteologiczny kwartalnik „Polonia Sacra” oraz — z pomocą Polskiego Towarzystwa Teologicznego — dwumiesięcznik „Ruch Biblijny i Liturgiczny”

Wykładowcy krakowskiego Wydziału Teologicznego ogłosili szereg rozpraw i studiów naukowych, bądź jako artykuły w czasopismach, bądź jako samodzielne publikacje. Publikowali je m.in. Aleksy Klawek, Władysław Smereka i Józef Kaczmarczyk — bibliści, Konstanty Michalski CM, Kazimierz Klósak i Aleksander Usowicz CM — filozofowie, Piotr Bober — prawnik-kanonista, Władysław Wicher — teolog-moralista, bp Michał Godlewski, Tadeusz Glemma i Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMBern. — historycy Kościoła. Wielu spośród nich współpracowało z czasopismem „Nasza Przyszłość”, poświęconym dziejom polskiej kultury religijnej i Kościoła oraz z innymi katolickimi czasopismami naukowymi, jak „Przegląd Powszechny”, „Homo Dei”, „Ateneum Kapłańskie”, „Collectanea Theologica”, „Znak”, „Roczniki Filozoficzne”, a także z „Caritas” i krakowskim „Tygodnikiem Powszechnym”

Korporacje uczonych doceniały w pełni rezultaty twórczych osiągnięć niejednego przedstawiciela uniwersyteckiej teologii w Krakowie. W uznaniu zasług naukowych Wydział Historyczno-Filozoficzny Polskiej Akademii Umiejętności zaszczycił godnością członka czynnego ks. Konstantego Michalskiego CM (16 VI 1933), natomiast członkiem korespondentem tegoż Wydziału został bp Michał Godlewski (12 VI 1931) i ks. Tadeusz Glemma (1 VI 1951), a Wydział Filologiczny Akademii wybrał członkiem korespondentem ks. Aleksego Klawka (5 VI 1948). Współpracę z Komisją Historii Sztuki PAU podjął ks. Tadeusz Kruszyński, a z Komisją Filozoficzną PAU — ks. Kazimierz Klósak. Zaszczyt przynależności do Towarzystwa Naukowego w Toruniu i do Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk spotkał ks. Glemmę. W skład członków zwyczajnych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego wchodził od 1915 r. bp M. Godlewski.

Bardzo owocnie współpracowali księża profesorowie i asystenci Wydziału z Polskim Towarzystwem Teologicznym w Krakowie. Towarzystwu przewodniczył w latach 1946—1956 ks. Władysław Wicher, obowiązki sekretarza generalnego pełnił najpierw ks. Władysław Smereka (1946—1948), od 1949 r. — Hieronim E. Wyczawski OFMBern. Polskiemu Towarzystwu Orientalistycznemu służył ks. A. Klawek, pełniąc w nim obowiązki członka zarządu, od 1947 r. skarbnika.

Powstała w 1952 r. pod silnym wpływem władzy państwowej i początkowo całkowicie od niej zależna Polska Akademia Nauk nie dopuściła do jakiegokolwiek członkostwa żadnego duchownego. Księża profesorowie nie mogli nawet działać w komisjach i komitetach akademickich.

W trosce o wzmocnienie nauki teologicznej samodzielną kadram naukową Wydział przeprowadził wiele habilitacji. Od 1952 r., mimo ustawowego zniesienia takiej możliwości, przeprowadzał je nadal nieformalnie jako tzw. „prywatne” habilitacje. W latach 1945—1954 Wydział udzielił *veniam legendi* i nadał 15 tytułów docenta. Uzyskali je:

- ks. Ignacy Różycki z zakresu dogmatyki szczegółowej
- ks. Marian Michalski z zakresu apologetyki z historią dogmatów
- ks. Stanisław Łach z zakresu nauk biblijnych Starego Testamentu
- ks. Aleksander Usowicz CM z zakresu filozofii chrześcijańskiej
- ks. Józef Bańka z zakresu historii Kościoła w Polsce
- ks. Antoni Korcik z zakresu filozofii chrześcijańskiej
- ks. Eugeniusz Florkowski z zakresu historii dogmatów i patrologii
- ks. Marian Rechowicz z zakresu historii Kościoła w Polsce
- ks. Piotr Bober z zakresu prawa kanonicznego
- ks. Hieronim Wyczawski OFMBern. z zakresu historii Kościoła w Polsce
- ks. Władysław Smereka z zakresu Pisma św. Nowego Testamentu
- ks. Antoni Ulman z zakresu prawa kanonicznego
- ks. Stanisław Grzybek z zakresu Pisma św. Starego Testamentu
- ks. Władław Urban z zakresu historii Kościoła w Polsce
- ks. Karol Wojtyła z zakresu teologii moralnej.

Wydziałowi należy się zatem uznanie, że wielu teologów wprowadził w metodę naukową i wykształcił licznych wykładowców dla seminariów duchownych i wyhabilitował 15 młodych pracowników naukowych, których z czasem powołano na katedry.

Do narzuconego od 1949 r. z wielką bezwzględnością modelu uczelni przez ministerstwo, modelu pozbawionego z czasem wszelkich form samorządu akademickiego i centralnie sterowanego, nauka teologii najwyraźniej nie pasowała. W strukturze organizacyjno-naukowej uniwersytetów brakowało dla fakultetów teologicznych miejsca, jako że nie mieściły się one w kanonie zaprogramowanej „nauki państwowo-urzędowej”, a więc nie dałoby się ich wprzęgnąć we „współdziałanie w wychowaniu tego nowego człowieka”, który zgodnie z programowymi hasłami czynników partyjno-państwowych miał się stać ateistą lub przynajmniej indyferentny wobec wiary i moralności. Nie dałoby się ich również wykorzystać do głoszenia zasad „sprawiedliwości społecznej” i do budowania ustroju „demokracji socjalistycznej”, z jej pseudoidealami i pseudowartościami. Uznane przez nieodpowiedzialnych decydentów ministerialnych za całkowicie „nieużyteczne społecznie” musiały więc z uniwersytetów państwowych odejść.

Zgodnie z tą zasadą nie powołano fakultetów teologicznych w tworzonych w latach 1944—1945 czterech uniwersytetach (w Lublinie, Wrocławiu, Toruniu i Łodzi), co wyraźnie świadczyło, że zamysł likwidacji istnieją-

cych (w Krakowie i Warszawie) pojawił się bardzo wcześnie. O usunięciu teologii z uniwersytetów zadecydowała więc „wola przemocy”, a nie bezstronne i rzeczowe argumenty.

Z dniem 31 października 1954 r. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego został na podstawie uchwały Rady Ministrów z 11 sierpnia 1954 r. formalnie włączony do nowo zorganizowanej — z ominięciem wymogów kanoniczności — Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Oznaczało to jednak faktyczną likwidację Wydziału Teologicznego w Uniwersytecie Jagiellońskim. Podejmując tę arbitralnie jednostronną decyzję, władza partyjno-rządowa nie liczyła się z wolą Rady Wydziału i jego gremium naukowego, a także przeciwną w tej kwestii opinią Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego, postąpiła więc wbrew tym poglądom, czym naruszyła postanowienia zawarte w *Porozumieniu między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Episkopatem Polski* (14 IV 1950), gwarantującym przecież istnienie i działalność szkolnictwa o charakterze katolickim. Zlekceważyła również wyraźnie moc prawną i przestrożę bulli erygującej Wydział Teologiczny w Krakowie papieża Bonifacego IX (z dnia 11 I 1397), która m.in. stwierdzała, że „żadnemu człowiekowi nie wolno tej karty naszego rozporządzenia, postanowienia i nadania złamać, albo zuchwałym uporem jej się sprzeciwiać. Gdyby zaś ktoś się na to odważył, niech wie, że działa przeciwko Wszechmocnemu Bogu i świętym Jego Apostołom Piotrowi i Pawłowi”

Wydział z przymusu naczelnych władz państwowych zniknął niestety z Uniwersytetu, ale jego zespół naukowy bynajmniej nie odszedł solidarnie do warszawskiej Akademii teologicznej, bo przejścia do niej odmówiło trzech spośród tego gremium naukowego — księża Aleksander Usowicz CM, Władysław Smereka i Eugeniusz Florowski.

NOTA BIBLIOGRAFICZNA

Źródła archiwalne:

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego

KHUW 3 — Losy Wydziału Teologicznego UJ od dnia 1 września do 6 listopada 1939 r.; Kronika Wydziału Teologicznego UJ od 1 IX 1939 do 31 VIII 1945 r.

KHUW 5 — Nauczanie na Wydziale Teologicznym UJ podczas okupacji niemieckiej; Spisy wykładów w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie za lata akademickie 1939/40 — 1944/45; *Ordo scholarum in Seminario Częstochoviensi pro anno 1944/5*; Wykaz not egzami-

nacyjnych w tajnym nauczaniu (Seminarium Książęco-Metropolitalnego w Krakowie) w latach 1941—1945.

KHUW 8 — Autobiografie i wspomnienia wojenne pracowników Wydziału Teologicznego UJ: Antoni Bystrzonowski, Eugeniusz Florkowski, Tadeusz Glemma, Michał Godlewski, Józef Kaczmarczyk, Eugeniusz Król, Tadeusz Kruszyński, Jan Krzemieniecki, Konstanty Michalski, Marian Michalski, Andrzej Mytkowicz, Ignacy Różycki, Józef Rychlicki, Władysław Wicher.

KHUW 18 — Nekrologi i wspomnienia o zmarłych w czasie wojny pracownikach Wydziału Teologicznego UJ: Józef Archutowski, Władysław Grzelak, Jan Mazerski, Marian Morawski, Jan Salamucha, Franciszek Śmiłdoda.

S II 05 — Przygotowania do otwarcia roku akademickiego 1939/40.

S II 619 — Teczki osobowe pracowników Wydziału Teologicznego: Antoni Bystrzonowski, Eugeniusz Florkowski, Tadeusz Glemma, Michał Godlewski, Józef Kaczmarczyk, Tadeusz Kruszyński, Jan Krzemieniecki, Ignacy Różycki, Konstanty Michalski, Marian Michalski, Władysław Wicher.

S III 246 — Teczki osobowe pracowników Wydziału Teologicznego UJ: Aleksy Klawek, Eugeniusz Król, Andrzej Mytkowicz, Jan Piwowarczyk, Piotr Stach.

BP 279 — Spisy studentów tajnego nauczania UJ.

WT II 27 — Organizacja Wydziału Teologicznego UJ 1945—1954.

WT II 28 — Programy nauczania teologii 1945—1954.

WT II 32 — Sprawozdanie z działalności Wydziału Teologicznego UJ za okres okupacji 1939—1945 i za lata 1945—1954.

WT II 55 — Habilitacje i docenci 1945—1954.

WT II 268 — Wykaz wydanych dyplomów magisterskich 1945—1950.

WT II 269 — Księga ewidencji wydanych dyplomów magisterskich 1950—1954.

WT II 270 — Materiały do statystyki studiów teologicznych 1945—1954.

WT II 275 — *Elenchus [...] promotionum ad gradum in Facultat Theologica Cracoviensi*, 1945—1950.

WT II 276 — *Album promotionum Facultatis Theologicae Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, 1950—1954.

WT II 278 — Nostryfikacja dyplomów doktorskich 1945—1954.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie

— Akta: Uniwersytet, 1945—1951 (bez sygnatury).

— Teki kardynała Adama Stefana Sapiehy: t. 17 — Studia teologiczne i seminaria duchowne 1945—1951; t. 25 — II wojna światowa 1939—1945; t. 27 — Po II wojnie światowej 1945—1951; t. 38 — Dodatki, 1945—1951.

Źródła drukowane:

- Amtsblatt für das Bistum Kattowitz*. Jahr 1943, Stück 1—14; Jahr 1944, Stück 1—12, [Kattowitz 1943—1944].
- Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1941*, Breslau [1940].
- W. J a c e w i c z, J. W o ś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymsko-katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939—1945*, Warszawa 1977—1981.
- Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1945/6—1955/6*, Kraków 1971.
- K. P o s p i e s z a l s k i, *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce. Część 2: Generalna Gubernia. Wybór dokumentów [...]*, Poznań 1958.
- P R a i n a, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945—1989*. T. 1: *Lata 1945—1959*, Poznań 1994.
- Uniwersytet Jagielloński w służbie społecznej. Okres powojenny 1945—1946*, Kraków 1947.
- H. E. W y c z a w s k i OFMBern., *Kronika Wydziału Teologicznego UJ za lata akademickie 1945—1952/3*, „Polonia Sacra” 5:1953—1954.

Opracowania:

- A. B o l e w s k i, H. P i e r z c h a ł a, *Losy polskich pracowników nauki w latach 1939—1945. Straty osobowe*, Wrocław—Warszawa 1989.
- A. B o l e w s k i, H. P i e r z c h a ł a, *Deportacja profesorów Wydziału Teologicznego podczas „Sonderaktion Krakau”*, „Analecta Cracoviensia” 24:1992 s. 223—262.
- S. G a w ę d a, *Uniwersytet Jagielloński w okresie II wojny światowej 1939—1945*, Kraków—Wrocław 1986.
- B. G r a l a k, *Szkolnictwo akademickie i nauka polska w okresie okupacji hitlerowskiej*, Łódź 1984 r.
- P. H ü b n e r, *Nauka polska po II wojnie światowej — idee i instytucje*, Warszawa 1987.
- P. H ü b n e r, *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944—1953. Geneza systemu*, t. 1—2, Warszawa 1992.
- M. K o ł o d z i e j c z y k, *Profesorowie i wykładowcy Częstochowskiego Seminarium Duchownego*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2:1974 s. 173—180.
- G. L e s s e r, *Leben als ab. Die Untergzunduniversität Krakau im Zweiten Weltkrieg*, Freiburg 1988.
- B. P r z y b y s z e w s k i, *Dzieje kościelne Krakowa w czasie okupacji 1939—1945*, „Chrześcijanin w Świecie” 1979 nr 10—12 s. 14—41.
- C. T o m c z y k, *Częstochowskie Seminarium Duchowne w latach okupacji hitlerowskiej 1939—1945*, tamże, t. 3: 1975 s. 39—62.

- M. W a l c z a k, *Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939—1945*, Wrocław-Warszawa 1978.
- E. W i c h u r a-Z a j d e l, *Z dziejów duchowieństwa śląskiego w czasie wojny 1939—1945*, Warszawa 1968.
- Wyrok na Uniwersytet Jagielloński. 6 listopada 1939*, pod redakcją Leszka H a j d u k i e w i c z a, Kraków 1989.

DIE THEOLOGISCHE FAKULTÄT DER JAGELLÖNEN UNIVERSITÄT
1939—1954

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Theologische Fakultät der Jagellonen-Universität befand sich während des Krieges auf den deutsch besetzten Gebieten Polens. Am 6. November 1939 haben die Professoren der Theologischen Fakultät den Schicksal der sämtlichen Universitätsprofessur geteilt und sind ins KZ Sachsenhausen eingeliefert worden. Unter den 155 verhafteten Universitätsprofessoren befanden sich 10 Geistliche, die zu dieser Zeit an der Theologischen Fakultät tätig waren. Nach drei Monaten physischer und psychischer Qual wurden sie zwar frei (außer Marian Michalski und Jan Salamucha, die erst am 4. Januar 1941 vom KZ Dachau entlassen wurden), konnten jedoch ihre Arbeit nicht mehr fortsetzen, weil die Universität geschlossen wurde. Sie durften auch an keinen Priesterseminaren Vorlesungen abhalten, da es ihnen vom Okkupanten ausdrücklich verboten wurde. Angesichts dieser Lage haben die Diözesanseminare und Ordensseminare die Ausbildung der Priester übernommen, doch wurde auch dort entweder halb im Untergrund oder ganz heimlich unterrichtet. Die wissenschaftliche Kader der Fakultät wurde von dem Krieg sehr stark betroffen. Viele von den Professoren sind eines natürlichen Todes gestorben, doch wurden die meisten entweder getötet oder sind in den KZs zum Tode gefoltert worden, wie: Marian Morawski SI (gest. in Auschwitz, am 9. 09. 1940), Jan Salmucha (ermordet während des Warschauer Aufstands am 11.08.1944), Józef Archutowski, Jan Mazerski (beide im Warschauer Aufstand am 31. 08. 1944 gefallen), der ehemalige Dozent der Jagellonen Universität Atanazy Fic OP (gefallen in Lemberg, 2. 11. 1943).

Nach der Befreiung von Krakau am 18. und 19. Januar 1945, hat die Theologische Fakultät ihre Tätigkeit mit vollem Eifer wiederaufgenommen. In der neuen Realität des „volksdemokratischen“ Staates wurde jedoch die Lage der Fakultät sehr schwierig. Nach 1948 drohte die Auflösung der Fakultät. Ohne auf die vom Hochschulministerium vorsätzlich programmierten Schwierigkeiten zu achten, erfüllte die Fakultät ihre Statutpflichten sowohl den Studenten als auch der Wissenschaft gegenüber. In den letzten zehn Jahren ihrer Tätigkeit an der Universität wurden Hunderte von Priestern ausgebildet und auf die seelsorgerische Arbeit vorbereitet und ein großer Kreis von Doktoren und Dozenten promoviert. Die wissenschaftliche Kader der Fakultät arbeitete intensiv und publizierte die Ergebnisse ihrer Forschungen entweder in den Zeitschriften oder als selbständige Veröffentlichungen und Dissertationen. Aufgrund eines willkürlichen Erlasses des Ministerrates wurde die Theologische Fakultät (dem kanonischen Recht zuwider) am 31. Oktober 1954 in die neuorganisierte Akademie der Katholischen Theologie in Warschau formell verwandelt. Diese Akademie war den kommunistischen Behörden völlig unterordnet.